

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ**УДК 94 (477.85/.87):7.011.26:334.712 “XIX-XX”****Володимир Клапчук****Народні промисли та ремесла населення Гуцульщини
другої половини XIX – першої третини XX ст.**

На Гуцульщині впродовж сотень років розвивались народні промисли та ремесла, які уможлилювали існування місцевого населення за відсутності у його розпорядженні родючих земель і можливості ефективного ведення землеробства та тваринництва. Примітивні ремісничі вироби XVII-XVIII ст., насамперед домашнього вжитку, дозволили до середини XIX ст. сформувати базу для подальшого удосконалення як техніки виробництва, так і довершеності виробів. Наприкінці XIX – початку XX ст. вироби місцевих майстрів, завдяки своїм мистецькі якостям, стали конкурентоспроможними на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це стосується тканих, хутряних, керамічних, різьбярських та ін. виробів, що стали творами мистецтва, і прославили гуцульських майстрів у всьому світі.

Однак, у досліджуваній нами період розвиток народних промислів та ремесел зазнавав і розквіту, і спадів, що було викликане багатьма чинниками (податкові утиски держави, залежність від скупників, конкуренція, повільне впровадження передових технологій тощо). Максимальний розквіт ремісництва зафіксовано на початку XX ст. та одразу ж після I Світової війни. Спади виробництва, що були викликані, окрім вище наведених причин, ще і економічними кризами, спостерігались у середині 1870-х та наприкінці 1920-х рр.

У післявоєнний період виробництво традиційних ремісничих виробів поступово механізувалось та організувалось. Більшість місцевих майстрів увійшли до колективних організацій, вироби набули одноманітного та масового характеру, за винятком авторських робіт відомих митців. Така ж тенденція щодо якості виробів зберігається і на сьогоднішній день. Гуцульські сувенірні ринки заповнили вироби низької мистецької якості і лише окремі майстри зберігають славні традиції своїх попередників. Це і є однією з причин підготовки статті – відтворити історію розвитку ремісництва Гуцульщини, яке було одним з головних джерел доходів місцевого населення та становило основу мистецького життя краю. Незважаючи на значну кількість

праць вітчизняних та зарубіжних дослідників з питань розвитку, техніки, етнографічних особливостей народних промислів та ремесел, узагальненої статистичної інформації на сьогоднішній день ще немає.

Актуальність дослідження полягає у справедливому відтворенні історичної ролі та місця народних промислів та ремесел у господарському розвитку Гуцульщини впродовж другої половини XIX – першої третини XX ст., що спонукала б до нового витка розвитку цієї галузі, набуття виробами мистецьких якостей тощо. Розгляд загальних справ ремісників дає змогу побачити структуру та особливості поширення певного ремесла в межах Гуцульщини, класифікувати їх за різними показниками і, врешті, показати цілому суспільству, що Гуцульщина – це край талановитих та працьовитих людей, які в нужденних умовах, практично за безцінь, створювали шедеври світового масштабу.

Дослідження особливостей, поширення та специфіки окремих видів народних промислів та ремесел Гуцульщини висвітлено в роботах ряду українських та зарубіжних дослідників – Е.Біняшевського¹, М.Бірюкова², І.Боднар³, А.Будзана⁴, Л.Вербицького⁵, С.Гвоздевич⁶, В.Гнатюка⁷, Г.Горинь та ін.⁸, В.Грабовецького⁹, І.Гургули¹⁰, Я.Запаска¹¹, Р.Захарчук-Чугай¹², Л.Калениченка¹³, І.Карпинець¹⁴, Г.Киви¹⁵, В.і М.Клапчуків¹⁶, О.Кольберга¹⁷, Ю.Лашука¹⁸, К.Матейко¹⁹, К.Мошинського²⁰, О.Никорак²¹, І.Оя²², Я.Оринжини²³, О.Полянської²⁴, В.Сариуш-Залескі²⁵, Т.Северин²⁶, С.Сидоровича²⁷, О.Слободяна²⁸, О.Соломченка²⁹, Л.Суухи³⁰, Я.Фальковського³¹, І.Франка³², Ю.Хохола³³, В.Шухевича³⁴, Д.Щербаківського³⁵, В.Ярра³⁶ та ін.

Для написання статті використано матеріали статистичних та інформаційних довідників – Український промисл³⁷, Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien³⁸, Księga adresowa Polski³⁹, Podręcznik Statystyki Galicyi⁴⁰, Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego⁴¹, Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi⁴², Stan rzemiosła w Polsce⁴³, Statystyka Galicyi⁴⁴, оригінальних матеріалів автора.

Поштовх до розвитку ремесел на Гуцульщині дав потужний їх розквіт в Східній Галичині, де наприкінці XVIII ст. нараховувалось, крім інших, 17863 ткачів, 10018 шинкарів, 5313 шевців, 4587 мельників, 2837 кравців, 608 столярів, 418 слюсарів, 359 мулярів та багато ін.⁴⁵

Якщо в середині XIX ст. в Галичині було 49519 дрібних промислових підприємств, то в 1880, через економічну кризу 1873 р., залишилось лише 28268 або 57 %. Зокрема, у 1842 р. було 3276 ткацьких (1880 р. – 328) та 1273 кушнірських (1880 р. – 433) підприємств⁴⁶. Через 20 років (1858 р.) на теренах Станіславівщини

нараховувалося також 56 фабрик і мануфактур.⁴⁷

На рубежі XIX-XX ст. на промислових підприємствах Гуцульщини⁴⁸ була зайнята незначна кількість населення (табл. 1).

У 1902 р. у Галичині нараховувалось 439 гарбарських (1334 робітники), 23724 шевських (31940 роб.), 847 римарських (1316 роб.), 349 шіткарських (690 роб.) та 3567 кушнірських (4653 роб.) майстерень⁴⁹. У першому десятилітті XX ст. кількість промислових підприємств та зайнятих на них робітників дещо зросла⁵⁰ (табл. 2).

Враховуючи ту обставину, що кількість населення Косівського повіту складала 84045 чол., можна констатувати, що у виробничій сфері цього повіту було задіяно лише 6,75 % населення, у Надвірнянському повіті (79116 чол.) – 6,59 %, а у Печеніжинському (37136 чол.) – лише 4,53 % усього населення. В цілому по Гуцульщині (200 тис. чол.) цей показник складав 6,28 %. Найбільше мешканців було задіяно у сфері торгівлі та пошиття одягу, ткацтві. Ці ж галузі господарювання переважали і в Косівському повіті. У Надвірнянському повіті найбільше мешканців працювали у торгівлі, на нафтогазовидобувних підприємствах та у господарсько-шинкарських установах. Жителі Печеніжинського повіту були найбільше зайняті у торгівлі, господарсько-шинкарських установах та ткацьких майстернях.

Станом на 1929 р. на Гуцульщині була значна кількість ремісників⁵¹ (табл. 3). Для аналізу динаміки, поширення та ін. показників ремісництва обрано 31 спеціальність офіційно зареєстрованих ремісників Гуцульщини. Загалом на Гуцульщині зафіксовано 1073 патентованих ремісників (див. табл. 3), що складало 14,1 на один населений пункт. Ця кількість була незначною на тлі держави і виносила 10 % від загальної кількості ремісників у воєводстві.

За абсолютною кількістю ремісників населені пункти можна поділити на декілька груп – з незначним, малим (табл. 4). Найбільше ремісників було у містах (Надвірна – 158, Кути – 145, Косів – 107, Делятин – 70), містечках (Жаб'є – 47, Печеніжин – 45, Пістинь – 40, Ланчин – 32) та окремих селах (Рожнів – 35 ремісників, Пнів – 28, Москалівка – 25, Яремче, Кути Старі та Микуличин – по 23).

На Гуцульщині були населені пункти, в яких не було жодного патентованого ремісника. До таких відносяться села Лоєва, Перехресне, Розтоки, Текуча, Тюдів та Хороцева. Ще 11 сіл мали по одному реміснику. До їх складу входили такі села як Чорний Потік, де фактично працювало понад 10 писанкарів; Рунгури та Слобода Рунгурська, де для потреб нафтовиків виготовляли бочки біля 10 боднарів; Микуличин, в якому офіційно не було жодного різьбяра, фактично працювало біля 20. Це свідчить як про недостовірність офіційної статистики, так і про факт

незаконного заняття помислами через утиски зі сторони держави.

Спостерігається цікава картина і щодо рівня чисельності ремісників. Майже 50 % спеціальностей (табл. 5) мали високий та значний рівень розвитку ремесел.

Найбільш поширеними були такі спеціальності ремісників як шевці (172 чол.), ковалі (125), різники худоби (118), столярі (97), кравці (96), колодії (59) та кушніри (53 чол.). І це було пов'язане з панівними галузями господарства на Гуцульщині – тваринництвом та лісовим господарством. Виняток складала лише кравці, які використовували для своєї праці, у більшій мірі, немісцевий матеріал.

Найдефіцитнішими за офіційною статистикою були такі спеціальності ремісників, як квітникарі, каменярі, різьбярі, гонтарі та склярі. Очевидно, що, справді, мало було квітникарів та склярів, а от каменярів і, тим паче, – різьбярів, по селах було значно більше. Лише у Ямні відомі понад 10 каменярів, чий вироби дійшли до наших днів.

Спеціальності ремісників можна згрупувати за галузями господарювання (табл. 6).

Таким чином, переважали спеціальності, пов'язані з переробкою сільськогосподарської та лісогосподарської продукції, а поодинокими були майстри галузі громадського харчування – пекарі (35 чол.) та кухарі (3).

Серед ремісників, що займалися переробкою сільськогосподарської продукції (табл. 7), переважали шевці (42,8 %) та різники худоби (29,4), а дефіцитними були професії квітникарів (0,2 %), килимарів та лимарів (по 1,5 %).

Лісопереробкою займались, як правило, на тартаках, де виготовляли різні пиломатеріали, а специфічна дерев'яна продукція була прерогативою діяльності ремісників-деревобробників (табл. 8).

Закономірно, найбільше було столярів (46,6 %), без чийх послуг не могла обійтись жодна будова та інтер'єр гуцульських садиб, колодіїв (28,3 %), що виготовляли, насамперед, колеса для возів, та боднарів (23,1 %), які робили бочки, діжки, відра, бербениці тощо. Очевидним є і те, що така мала офіційна чисельність гонтарів та різьбярів є неправдоподібною, оскільки майже кожний будинок був критий гонтами, а своїми різьбярями Гуцульщина славилась на весь світ.

Значною була і чисельність ремісників побутового обслуговування (табл. 9), де абсолютно переважали кравці (53,3 %), дещо менше було перукарів та годинників. Найменше зафіксовано кошикарів (Кути та Пасічна) і капелюшників (Надвірна, Косів, Кути).

Технічні професії були представлені лише слюсарями (17 чол.) та ковалями (125).

В окрему групу входять будівельні спеціальності (табл. 10), серед яких переважали мулярі, бляхарі та гончарі. Малопоширеними були спеціальності каменярів та склярів.

Цікавою є статистика щодо лідерства населених пунктів за чисельністю ремісників (табл. 11). Лише у 9 населених пунктах відмічено абсолютний максимум ремісників за окремими спеціальностями.

Ремісництво, яке на Гуцульщині відіграло основну роль у зайнятості населення, мало велику долю на тлі Станіславівського воєводства.

У 1936 р. на Станіславівщині нараховувалось 10187 ремісників з верстатами, зокрема: 1615 шевців, 1273 кравців, 1155 ковалів, 841 столярів, 734 майстри ковбасних виробів, 721 різників худоби, 520 парикмахерів, 360 бляхарів, 341 пекарів, 307 кушнірів, 295 колодів, 252 слюсарі, 243 мулярів, 184 годинників, 168 теслярів, 119 малярів, 99 фотографів, 96 римарів, по 74 – кондитери та чоботарі, 73 гончарі, 63 боднарі, 62 лакувальники, 59 наклеювачі шпалер, 57 гарбарів (вичинювачів шкір), 46 – капелюшників, по 37 – склярів та щіткарів, 35 шнуроплетівників, 32 пічники, 28 палітурників, 23 кравці шапок, 22 каменярів, 20 токарів, 19 ювелірів, 15 мосяжників, 13 котельників, 10 кошикарів, по 9 – різьбярів та працівників хімчисток і фарбувальників, 8 копачів криниць, 7 вибілювачів шкір, по 6 – майстрів гоління та бруківників, 5 виробників музичних інструментів, по 4 – перукарі, виробники скла та оптики, по 2 – бронзувальники та бинтувальники, по 1 – сідляр, гравірувальник та бляхар дахів⁵².

Воєводство за цими показниками займало одне з останніх місць у Польщі. Менше було лише на Поліссі та Тернопільщині. Для прикладу, у Кельцях ремісників було 82987, Лодзі – 46072, Варшаві – 37618, Любліні – 33454, Познані – 32116 та у Львові – 26029.

У 1935-1937 рр. у галицькій Гуцульщині проживало 278,6 тис. чол. або 18,8 % від загальної чисельності населення воєводства. Питома вага ремісників Гуцульщини становила лише 11,2 % від їх загальної кількості по воєводству (табл. 12). Однак, питома вага деяких спеціальностей перевищувала цей показник. Це стосується, в першу чергу, боднарів (76,2 % від усіх по воєводству), гарбарів (43,9 %), кошикарів (40,0 %), гончарів (31,5 %) та різьбярів (22,2 %). Натомість, питома вага каменярів, малярів та кухарів становила біля 5 %.

У міжвоєнний період мали місце об'єднання ремісників у цехи, організація професійного їх навчання тощо. Так, у 1920-1930-х рр. у Десятині згадуються Цех українських ремісників, під статутом якого підписані 12 осіб, та Цех польських ремісників, яким у 1927

р. видано свідоцтво про закінчення ремісничих курсів⁵³. У 1882 р. у Косові функціонувала ткацька школа, де працював 1 вчитель, було 19 верстатів. Її закінчили 17 учнів з 37, що поступили на навчання.

Великою була гончарна школа у Коломиї, де, очевидно, навчалися і учні з відомого центру гончарства Гуцульщини – Пістиня та інших сіл, де працювало 4 вчителі⁵⁴.

У Коломиї у 1893 р. засновано школу деревного промислу, у якій в 1906/1907 навчальних роках було 74 учні та 15 вчителів, у 1876 – школу гончарства (28 учнів та 8 вчителів), у 1903 – шевську (31 учень та 3 вчителів), а у 1906 – ветеринарну (11 учнів та 2 вчителі) школи. У вже згаданій Косівській школі ткацтва у 1906/1907 навчальних роках було 26 учнів та 5 вчителів⁵⁵.

До I Світової війни в Косові була ткацько-промислова школа з 3-річним навчанням⁵⁶. За української влади в 1919 р. започатковано створення окремого кооперативу для виробництва та збуту домашнього промислу Гуцульщини та для відновлення промислової школи в Косові. З падінням української державності від них відмовилися.

Після I Світової війни починає відновлюватися передусім ткацтво та килимарство. Але через недостачу доброго сировцю виробляли килими з так званої «псюрки», що її купували по гарбарнях. Такий килим не був довговічним. Повільно відновлювались також різьбярське й керамічне виробництва, але найбільше розвивалося килимарство.

Спершу вся продукція і її збут знаходилися майже виключно в українських руках. Однак згодом ткацько-килимарський промисел перейшов майже зовсім у єврейські руки, а ремісники стали наймитами, яких використовували чужинці в найгірший спосіб – низька заробітна плата, недостатнє соціальне забезпечення робітників, виплата бонами або надлишковим товаром, обман на мірі й вазі тощо. Вслід за цим пішов занепад якості килимів і їх мистецької вартості. Замість колишніх прекрасних, солідних килимів з'явилися вироби низької якості. Все це відбувалося лише тому, що місцеві ремісники віддали цю важливу ділянку економічного життя в руки спекулянтів, у яких єдиною метою було збагачення, навіть за рахунок знищення вікових традицій та узорів гуцульського народного мистецтва.

В 1927 р. в Косові створено гурток ткачів, килимарів і різьбярів кооперативу «Союз промисловців Гуцульщини», метою якого було⁵⁷:

- організація всіх промисловців-митців Гуцульщини для покращення їхнього добробуту;
- розвиток і підвищення технічного, мистецького і

торговельного рівня домашніх промислів Гуцульщини;

- заснування фахово-промислової школи, яка дала б у майбутньому добрих та інтелігентних робітників;
- створення Музею старовини Гуцульщини.

Незабаром «Союз промисловців Гуцульщини» змінено на «Гуцульщина», що існувала практично до II Світової війни.

Спочатку до кооперативу вступило біля 30 членів, які сплачували внески у вигляді готівки або своїми верстатами. Сума внесків складала 50 золотих. На початку діяльності кооперативу було 4-6 робітників, проте їх число поступово збільшувалося. Фахово вишколені ремісники кооперативу відразу дали покупцям такі солідні та мистецькі вироби як килими, полотна, рушники, фартухи, капи, порт'єри тощо.

Внаслідок заснування кооперативу «Гуцульщина», яка відразу підняла заробітну плату для всіх своїх робітників на 30-40 %, покращилися також заробітки й інших робітників, переважно українців. Не диво, що почалася конкуренція від самого початку існування кооперативу. Проти нього почався завзятий, невибагливий у засобах, наступ. Та це не спинило кооператив, бо найкращою його опорою було мистецьке виконання всіх виробів та висока свідомість кооператорів. Події 1930-х рр. негативно відбилися на діяльності кооперативу і завдали важких втрат. Проте кооператив швидко прийшов до стабільності і розвивався з року в рік щораз краще.

Кооператив «Гуцульщина» виконував важливу місію для гуцульського народного мистецтва, бо своїм впливом оберігав гуцульську кераміку перед цілковитим виродженням. Після I Світової війни гончарі Гуцульщини стали поголовно покидати типові гуцульські узори й форми та кинулися на виробництво нових, безманерних та безвартісних узорів. «Гуцульщина» вишукувала по селах давні кахлі, миски, дзбанки і замовляла нові на тих самих мотивах у старого гончаря П.Кошака, який виробляв їх вже не лише для «Гуцульщини», але й для інших покупців. В такий спосіб відновлювалося давнє гуцульське гончарство за славними традиціями Бехметюка та інших відомих гончарів. В цей же час кооператив запровадив виробництво інкрустованої різьби, що знаходила щораз ширше застосування в облаштуванні адміністративних приміщень та декоративному житку.

Вироблялося бавовняне полотно (плетінка), яке використовувалося для виробництва верхнього і нижнього чоловічого та жіночого одягу, вишивки тощо. Відбувався щорічний ріст виробництва у кооперативі «Гуцульщина»⁵⁸ (табл. 13).

В 1933 р. для кооперативу працювало вже 22 робітники.

Незважаючи на це, треба було докласти чимало зусиль, щоб розбудувати його з вигодою для справи, які могли б: дати працю кільком десяткам нових робітників; відкрити кілька власних крамниць по великих містах; налагодити торгівлю із закордоном. Одним словом, можна було б створити сильну промислову інституцію, що відігравала б величезну роль у національному й кооперативному житті Гуцульщини.

В середині 1930-х рр. у воєводстві проводилися курси з питань: будівництва (59 слухачів), фарбування і полірування деревини (16), пошиття рукавиць (15), пошиття чоловічого, жіночого одягу та мундирів (20), забою великої рогатої худоби та виробництва м'ясних виробів⁵⁹.

Замкнутість натурального господарства в минулому зумовила необхідність самостійного виготовлення усіх потрібних предметів побуту. І.Ой писав: «Домашній промисел тут дуже мало розвинений. Гуцул звичайно аж тоді на него видається, як вже «нема звідки»! Найбільш займаються столярськими та теслярськими роботами... Виробляють гонти, різні терниці, начиня дерев'яні... , крісла, столики и канапки оріхові, коновки, бербениці... Все те провадять шкапетем... до поближких міст: Косова, Кутів, Коломий і Делятина... Такі вироби вимінують на зерно т. є. кукурузи»⁶⁰. Проте, В.Шухевич⁶¹ писав, що в жодному іншому закутку Русі домашні промисли не відігравали такої важливої ролі, як на Гуцульщині.

На основі вище наведеного можна зробити наступні висновки:

1. У XIX ст. народні промисли зберігали риси, характерні для натурального господарства; на початку XX ст. відчутнішими стають зміни в їх структурі та технологічних процесах.

2. У 1900-1910-х рр. кількість дрібних і середніх промислових, торговельних та обслуговуючих підприємств, а також зайнятих на них робітників зросла вдвічі. У виробничій сфері Косівського повіту було задіяно 6,75 % населення, Надвірнянського – 6,59 та Печеніжинського – 4,53 %. Найбільше мешканців були задіяні у сфері торгівлі, пошиття одягу та ткацтві.

3. Наприкінці 1920-х рр. на галицькій Гуцульщині нараховувалось близько 1,1 тис. офіційно зареєстрованих ремісників, що складало 14,1 на один населений пункт. Це було дуже низьким показником на тлі держави і виносило 11,2 % від кількості ремісників Станіславівщини. Незареєстрованих ремісників в окремих населених пунктах було у декілька разів більше.

4. Населені пункти класифіковано за кількістю ремісників: незначні (1-20 чол.) – 78,9 %, середні (21-50) – 14,5, значні (51-100) – 1,3 та великі (понад 100) – 5,3 %. До останньої групи належали міста Надвірна, Кути та Косів, села Рожнів, Пнів та Москалівка. У

селах Лоева, Перехресне, Розтоки, Текуча, Тюдів та Хороцева не було жодного патентованого ремісника.

5. 41,9 % ремісничих спеціальностей мали низький рівень розвитку (1-10 ремісників), 6,5 % – середній (11-20), 29 % – значний (21-50) та 22,6 % – високий (понад 50 ремісників). Найбільше було шевців (172 чол.), ковалів (125), різників худоби (118), столярів (97), кравців (96), колодіїв (59) та кушнірів (53 чол.), що було пов'язано з панівними галузями господарства – тваринництвом та лісовим господарством. Виняток складали лише кравці, які використовували для своєї праці, у більшій мірі, місцевий матеріал. Найдефіцитнішими були квітникарі, каменярі, різьбярі, гонтарі та склярі.

6. За приналежністю до галузей господарства спеціальності ремісників можна згрупувати наступним чином:

- переробка сільськогосподарської продукції (37,5 %): переважали шевці (42,8 %) та різники худоби (29,4), а дефіцитнішими були квітникарі (0,2), килимарі та лимарі (по 1,5 %);

- побутове обслуговування (16,8 %): переважали кравці (53,3 %), значно менше було парикмахерів (20) та годинників (11,7), а найменше зафіксовано капелюшників (2,8) кошикарів (2,2 %);

- лісопереробка (19,4 %): найбільше було столярів (46,6 %), колодіїв (28,3) та боднарів (23,1); найменше – гонтарів та різьбярів (по 1 %), що видається неправдоподібним, оскільки майже кожен будинок крили гонтами, а своїми різьбярями Гуцульщина славилась на весь світ;

- техніка (13,2 %): ці професії були представлені лише слюсарями (17 чол.) та ковалями (125);

- будівництво (9,6 %): переважали муляри (38,8 %), бляхарі та гончарі (по 22,3); малопоширеними були склярі (2) та каменярі (1 %).

- громадське харчування (3,5 %).

7. Лише у 9 населених пунктах відмічено абсолютний максимум ремісників окремих спеціальностей (Надвірна – 9 спеціальностей, Кути – 7, Косів – 5).

8. До 1930-х рр. кількість ремісників скоротилась у порівнянні з довоєнним періодом у 3 рази, що було викликано укрупненням виробництва та значною кількістю непатентованих ремісників. Станіславівщина за цими показниками займала одне з останніх місць у Польщі; менше було лише на Поліссі та Тернопіллі.

9. У міжвоєнних роках на Гуцульщині працювали 3 цехи українських ремісників, 6 ремісничих шкіл, гуртки ткачів, килимарів і різьбярів та декілька кооперативів (найбільший – кооператив «Гуцульщина» у Косові). В середині 1930-х рр. відбувалися курси з питань будівництва, фарбування і полірування деревини, пошиття

рукавиць, чоловічого і жіночого одягу та мундирів, забою великої рогатої худоби та виробництва м'ясних виробів тощо.

10. У середині 1930-х рр. кількість ремісників на Гуцульщині становила 11,2 % від їх загальної чисельності по Станіславівському воєводству.

Примітки:

- ¹ Біняшевський Е. Українські писанки. – К., 1968. – 92 с.
- ² Бірюков М. Косівські різьбари / Бірюков М. Оповідання, нариси, п'єси. – Львів : Каменяр, 1971. – С. 109-130.
- ³ Боднар І. Орнаментака карпатських вишивок//Народна творчість та етнографія. – 1969. – № 2. – С. 57.
- ⁴ Будзан А.Ф. Різьба по дереву в західних областях України: (XIX-XX ст.). – К.:В-цтво АН УРСР, 1960. – 105 с., [70].
- ⁵ Вербицький Л. Взори промислу домашнього. Вишивка селян на Русі. – Львів, 1887. – Т. 3. – С. 141; Вербицький Л. Шніцерські вироби селян на Русі//Взори промислу домашнього. – Львів, 1884.
- ⁶ Гвоздевич С. Гуцульське бондарство кінця XIX – середини XX століття: традиційне та нове//Історія Гуцульщини. – Т. VI. – Львів, 2001. – С. 376-397.
- ⁷ Гнатюк В. Ткацтво у Східній Галичині/Матер. до українсько-руської етнології. – Львів, 1900. – Т. 3. – С.12-26.
- ⁸ Горинь Г.Й., Грендиш Я.Д., Никорак О.І. Домашні промисли і ремесла//Гуцульщина (Історико-етнографічне дослідження). – К.:Наук. думка, 1987. – С. 125-146.
- ⁹ Грабовецький В.В. Гуцульщина XIII-XIX століть (Історичний нарис). – К.:Вища школа, 1982. – 152 с.; Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття. – Ів.-Фр., 1995. – Т. 8. Гуцульщина другої половини XIX – початку XX ст. – 222 с.
- ¹⁰ Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. – К. : Мистецтво, 1966. – 77 с. – 70х90/16. – Тираж 4000; Гургула І. Писанки східної Галичини і Буковини//Матер. до етнології й антропології. – Львів, 1929. – Т. XXI-XXXII. – Ч. I. – С.131-156.
- ¹¹ Запаско Я.П. Українське народне килимарство. – К. : Мистецтво, 1973. – 111 с.
- ¹² Захарчук-Чугай Р.В. Вишивка//Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. – К.:Наукова думка, 1987. – С. 379-388.
- ¹³ Калениченко Л. Художня різьба гуцулів//Народна творчість. – 1941. – № 1.
- ¹⁴ Карпинець І.І. Кептарі Українських Карпат / І. І. Карпинець. – Львів: ТЗОВ «ВД Панорама», 2003. – 56 с.

- ¹⁵ Кива Г. Гуцульська художня вишивка//Жовтень. – 1976. – № 3. – С. 110.
- ¹⁶ Клапчук В.М., Клапчук М.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. – Делятин:Фоліант, 2007. – 584 с.; Клапчук М. Вишивки Делятинщини//Жовтень. – 1980. – № 3. – С. 157-158; Клапчук М. Кептарі Делятинщини//Жовтень. – 1978. – № 9. – С. 158-159; Клапчук М. Писані столи Делятинщини//Жовтень. – 1978. – № 2. – С. 156-157; Клапчук М.М., Клапчук В.М. Історико-етнографічний нарис Делятинщини (від найдавніших часів до 1939 року). – Делятин, 2000. – 120 с.; Клапчук М.Н. Некоторые новые данные о народном искусстве Гуцульщины второй половины XIX – первой половины XX века//Тез. докл. Всесоюзной конф., посвященной этнографическому изучению современности. – Москва-Нальчик, 1975. – С.177-179.
- ¹⁷ Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny. – Krakow: T. 1. – 1882. – 356 s.; T. 2. – 1883. – 297 s.; T. 3. – 1888. – 239 s.; T. 4. – 1889. – 327 s.
- ¹⁸ Лащук Ю. Косівська кераміка. – К.:Мистецтво, 1966. – 98 с.
- ¹⁹ Матейко К.І. Народна кераміка західних областей Української РСР XIX-XX ст.: Історико-етнографічне дослідження. – К.:В-цтво АН УРСР, 1959. – 107 с., [32]. – 70x92/16. – Тираж 2000; Матейко К.І. Український народний одяг. – К.:Наукова думка, 1977. – 224 с.
- ²⁰ Moszyński K. Kultura ludowa slowian. – Т. 1. – S. 329, 330, 374.
- ²¹ Никорак О. З історії розвитку ткацтва Гуцульщини (кін. XIX – XX ст.)//Історія Гуцульщини. – Т. VI. – Львів:Логос, 2001. – С. 262-296.
- ²² Ой І. Дещо про гуцулів. – Газ. «Правда». – 1879. – № 2. – С. 111.
- ²³ Oryżyna J. Przemysl ludowy w Polsce. – Warszawa, 1937. – S. 149.
- ²⁴ Полянская Е.В. Народная одежда гуцулов Раховского района / Карпатский сборник // Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей. – М. : Наука, 1972. – С. 57-65.
- ²⁵ Saryusz-Zaleski W. Dzieje przmyslu w b. Galicji 1804-1929. – Kraków, 1930. – S. 2-107.
- ²⁶ Seweryn T. Huculska wykladanka w drzewie//Przemysl, rzemioslo i sztuka. – Kraków, 1924. – № 1-2.
- ²⁷ Сидорович С.Й. Художня тканина західних областей УРСР. – К. : Наукова думка, 1979. – 156 с.
- ²⁸ Слободян О. Гончарні осередки та майстри Гуцульщини і Покуття XIX-XX ст.//Історія Гуцульщини. – Т. VI. – Львів:Логос, 2001. – С. 417-435.
- ²⁹ Соломченко О. Українські писанки Карпатського регіону//Історія Гуцульщини. – Т. VI. – Львів:Логос, 2001. – С. 457-474.
- ³⁰ Суха Л.М. Художні металеві вироби українців Східних Карпат другої половини XIX – XX ст. – К.:В-цтво АН УРСР, 1959. – 104 с.
- ³¹ Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huzulsczyzny: Dolinami Prutu, Bystrycy Nadwórniańskiej, Bystrycy Solotwińskiej i Lomnicy // Prace

³². Franko I. Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland. – Zeitschrift für österreichische Volkskunde. – Band 11. – Heft 1-2. – S. 17-33; Heft 3-4. – S. 98-115.

³³. Хохол Ю.Ф. Резьба по дереву в горных районах Черновицкой й Станиславской областей УССР//Советская этнография. – № 2. – 1953. – С. 172.

³⁴. Шуhevич В. Гуцульщина. – Т. 4. – Ч. 1, 2. – Львів, 1901. – 320 с.

³⁵. Щербаківський Д. Український килим. – К., 1927.

³⁶. Jarra W. O przemyśle skórniczym w Galicyi. – Lwów, 1911.

³⁷. Український промисл. – 1934. – 22-29 квітня. – С. 12-17.

³⁸. Handbuch des Lemberger Statthaltereii-Gebietes in Galizien für das Jahr 1858. – Lemberg, 1860. – S. 294.

³⁹. Księga adresowa Polski 1929. – S. 1463-1549.

⁴⁰. Podręcznik Statystyki Galicyi / Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1901. – Т. VI. – Cześć II. – S. 193-304; Podręcznik Statystyki Galicyi / Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1908. – Т. VIII. – Cześć II. – S. 185-328.

⁴¹. Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. – Zeszyt 10. – Cześć 1. – Lwów, 1888. – S. 63; Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. – Zeszyt 1. – Lwów, 1889. – S. 21-22, 51, 62-63; Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. – Zeszyt 2. – Lwów, 1889. – S. 30; Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. – Zeszyt 13. – Lwów, 1889. – S. 1, 6.

⁴². Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi. – Lwów, 1912. – Wyd. II. – S. 438-451, 548-552.

⁴³. Stan rzemiosła w Polsce. – Warszawa: Druk. «Lech», 1938. – 326 s.

⁴⁴. Statystyka Galicyi / Pod kierunkiem Dr Tadeusza Rutowskiego. Rok I. 1886. – Lwów : Druk. Pillera i Spółki, 1887. – 294 s.

⁴⁵. Saryusz-Zaleski W. Dzieje przmysłu w b. Galicji 1804-1929. – Kraków, 1930. – S. 2.

⁴⁶. Ibidem. – S. 104.

⁴⁷. Handbuch des Lemberger Statthaltereii-Gebietes in Galizien für das Jahr 1858. – Lemberg, 1860. – S. 294.

⁴⁸. Podręcznik Statystyki Galicyi / Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1901. – Т. VI. – Cześć II. – S. 202-215.

⁴⁹. Jarra W. O przemyśle skórniczym w Galicyi. – Lwów, 1911.

⁵⁰. Podręcznik Statystyki Galicyi / Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1908. – Т. VIII. – Cześć II. – S. 213-214.

⁵¹. Księga adresowa Polski 1929. – S. 1463-1549.

⁵². Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi. – Lwów, 1912. – Wyd. II. – S. 438-451.

⁵³. Stan rzemiosła w Polsce. – Warszawa: Druk. «Lech», 1938. – S. 64.

- ⁵⁴. Клапчук В.М., Клапчук М.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. – Делятин:Фоліант, 2007. – 584 с.
- ⁵⁵. Statystyka Galicyi / Pod kierunkiem Dr Tadeusza Rutowskiego. Rok I. 1886. – Lwów : Druk. Pillera i Spólki, 1887. – S. 77-78.
- ⁵⁶. Podręcznik Statystyki Galicyi / Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1908. – T. VIII. – Cześć II. – S. 188-189.
- ⁵⁷. Український промисл. – 1934. – 22-29 квітня. – С. 12-17.
- ⁵⁸. Там само.
- ⁵⁹. Stan rzemiosła w Polsce. – Warszawa: Druk. «Lech», 1938. – S. 152.
- ⁶⁰. Ой І. Дешо про гуцулів. – Газ. «Правда». – 1879. – № 2. – С. 111.
- ⁶¹. Шухевич В. Гуцульщина. – Т. 4. – Ч. 1, 2. – Львів, 1901. – 320 с.
- ⁶². Podręcznik Statystyki Galicyi / Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1901. – T. VI. – Cześć II. – S. 202-215.
- ⁶³. Podręcznik Statystyki Galicyi / Pod redakcją Dr Tadeusza Pilata. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1908. – T. VIII. – Cześć II. – S. 213-214.
- ⁶⁴. Księga adresowa Polski 1929. – S. 1463-1549; Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi. – Lwów, 1912. – Wyd. II. – S. 438-451.
- ⁶⁵. Ibid.
- ⁶⁶. Ibid.
- ⁶⁷. Ibid.
- ⁶⁸. Ibid.
- ⁶⁹. Ibid.
- ⁷⁰. Ibid.
- ⁷¹. Ibid.
- ⁷². Ibid.
- ⁷³. Księga adresowa Polski 1929. – S. 1463-1549; Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicyi. – Lwów, 1912. – Wyd. II. – S. 438-451; Stan rzemiosła w Polsce. – Warszawa: Druk. «Lech», 1938. – S. 64.
- ⁷⁴. Український промисл. – 1934. – 22-29 квітня. – С. 12-17.

Додатки

Таблиця 1.

Промислові підприємства Гуцульщини у 1898 р.⁶².

Галузі господарювання, підприємства	Повіт			Гуцульщина, всього
	Косів	Надвірна	Печеніжин	
Нафтові свердловини	2	1	1	4
Гравійні кар'єри	2	1	–	3
Кам'яні кар'єри	–	5	–	5
Залізні гути	–	1	–	1
Скляні гути	–	2	–	2
Цегельні парові	–	–	1	1
Цегельні ручні	9	8	–	17
Нафтопереробні підприємства	–	2	1	3
Тартаки парові	1	4	–	5
Тартаки водяні з циркулярками	4	6	–	10
Тартаки водяні без циркулярок	–	1	–	1
Млини парові	2	1	1	4
Млини водяні	23	26	5	54
Млини вітрові	–	1	–	1
Броварні	–	1	–	1
Виробництво солової води	–	4	–	4
Будівництво колій	–	1	–	1
Будівництво доріг	–	1	–	1
Будівництво гідроспоруд	1	–	–	1
Житлове будівництво	–	3	–	3
Мулярство	1	1	–	2
Сплавні контори	3	–	–	3

Таблиця 2.

Промислові підприємства Гуцульщини у 1908 р.⁶³

Галузі господарювання, підприємства, установи	Повіт						Гуцульщина, всього	
	Косів		Надвірна		Печеніжин			
	К-сть	Чол.	К-сть	Чол.	К-сть	Чол.	К-сть	Чол.
Нафтогазо- видобування	12	161	30	691	17	140	59	992
Кар'єри	152	252	20	224	4	14	176	490
Металообробка	99	139	134	186	42	61	275	386
Машинобудування	57	67	52	65	15	17	124	149
Деревообробка	376	515	162	509	56	77	594	1101
Переробка шкіри та пір'я	40	92	9	18	8	8	57	118
Ткацтво	571	818	455	274	191	203	1217	1295
Пошиття одягу	592	777	455	564	122	156	1169	1497
В-цтво паперу	4	5	4	4	1	1	9	10
В-цтво споживчих товарів	279	426	134	239	80	187	493	852
Шинки	238	401	305	605	108	232	651	1238
Хімічні підпр.	22	21	15	46	8	5	45	72
Будівництво	237	318	35	230	34	44	306	592
Графічні підпр.	11	12	1	3	–	–	12	15
Торгові уст.	865	1221	786	1280	260	447	1911	2948
Виїзна торгівля	40	44	–	–	1	1	41	45
Кредитні та страхові уст.	60	107	19	56	10	22	89	185
Гуртова торгівля	106	107	21	20	5	4	132	131
Комунікаційні уст.	139	155	101	191	53	62	293	408
Інші	5	39	7	12	2	3	14	54
Разом:	3905	5677	2745	5217	1017	1684	7667	12578

Таблиця 3.

Кількість ремісників на Гуцульщині за спеціальністю⁶⁴.

Професія	Загальна кількість	Кількість ремісників на один населений пункт
Бляхарі	23	0,3
Болнарі	48	0,6
Будівничі	8	0,1
Гарбарі	25	0,3
Годинникарі	21	0,25
Гонтарі	2	0,03
Гончарі	23	0,3
Каменярі	1	0,01
Капелюшники	5	0,06
Квітникарі	1	0,01
Килимарі	6	0,08
Ковалі	125	1,6
Колодії	59	0,8
Коминярі	7	0,09
Кошикарі	4	0,05
Кравці	96	1,3
Кухарі	3	0,04
Кушніри	53	0,7
Лимарі	6	0,08
Малярі	6	0,08
Мулярі	40	0,5
Пекарі	35	0,5
Перукарі	36	0,5
Різники	118	1,6
Різьбярі	2	0,03
Склярі	2	0,03
Слюсарі	17	0,2
Столярі	97	1,3
Ткачі	21	0,3
Фотографи	11	0,1
Шевці	172	2,2
Всього:	1073	14,1

Таблиця 4.

**Класифікація населених пунктів Гуцульщини
за рівнем розвитку ремесел⁶⁵.**

Рівень розвитку населених пунктів	Низький	Середній	Значний	Високий	Всього
Кількість ремісників, чол.	1-20	21-50	51-100	Понад 100	
Кількість населених пунктів	60	11	1	4	76
%	78,9	14,5	1,3	5,3	100,0

Таблиця 5.

Рівень розвитку ремесел⁶⁶.

Рівень розвитку	Низький	Середній	Значний	Високий	Всього
Показники, шт.	1-10	11-20	21-50	Понад 50	
Кількість, шт.	13	2	9	7	31
%	41,9	6,5	29,0	22,6	100,0

Таблиця 6.

Поділ ремісників за галузями господарства⁶⁷.

Галузь господарства	Побутове обслуговування	Будівництво	Лісопереробка	Переробка с/г продукції	Техніка	Громадське харчування	Всього
Кількість ремісників, чол.	180	103	208	402	142	38	1073
%	16,8	9,6	19,4	37,5	13,2	3,5	100,0

Таблиця 7.

Чисельність ремісників, що займались переробкою
сільськогосподарської продукції⁶⁸.

Спеціальність	Гарбарі	Квітикарі	Килимарі	Кушніри	Лимарі	Різнюки	Ткачі	Шевці	Всього
Кількість, чол.	25	1	6	53	6	118	21	172	402
%	6,2	0,2	1,5	13,2	1,5	29,4	5,2	42,8	100,0

Таблиця 8.

Чисельність ремісників-деревообробників⁶⁹.

Спеціальність	Боднарі	Гонгарі	Колодії	Різьбярі	Столярі	Всього
Кількість, чол.	48	2	59	2	97	208
%	23,1	1,0	28,3	1,0	46,6	100,0

Таблиця 9.

Чисельність ремісників, що займались побутовим обслуговуванням⁷⁰.

Спеціальність	Годинникарі	Канцелярники	Коминярі	Кошикарі	Кравці	Перукарі	Фотографи	Всього
Кількість, чол.	21	5	7	4	96	36	11	180
%	11,7	2,8	3,9	2,2	53,3	20,0	6,1	100,0

Таблиця 10.

**Чисельність ремісників, що займались побутовим
обслуговуванням⁷¹.**

Спеціальність	Бляхарі	Будівничі	Гончарі	Каменярі	Малярі	Мулярі	Склярі	Всього
Кількість, чол.	23	8	23	1	6	40	2	103
%	22,3	7,8	22,3	1,0	5,8	38,8	2,0	100,0

Таблиця 11.

**Абсолютні максимуми чисельності окремих спеціальностей
ремісників⁷².**

Населений пункт	Загальна кількість	Спеціальності
Делятин	2	Гонтарі, склярі
Жаб'є	1	Боднарі
Косів	7	Будівничі, капелюшники, килимарі, малярі, пекарі, різьбярі, ткачі
Кути	9	Гарбарі, годинникарі, квітникарі, кошикарі, кушніри, муляри, слюсарі, фотографи, шевці
Кути Старі	1	Будівничі
Надвірна	14	Бляхарі, каменярі, капелюшники, ковалі, колодії, коминярі, кравці, лимарі, перукарі, пекарі, різники, слюсарі, столяри, фотографи
Пістинь	1	Гончарі
Стримба	1	Гонтарі
Яремче	2	Кухарі, фотографи

Таблиця 12.

Питома вага ремісників Гуцульщини на тлі
Станіславівського воєводства⁷³.

Професія	Гуцульщина, чол.	Станіславівське воєводство, чол.	Доля Гуцульщини, %
Бляхарі	23	360	6,4
Болнарі	48	63	76,2
Будівничі	8	168	4,8
Гарбарі	25	57	43,9
Годинникарі	21	184	11,4
Гончарі	23	73	31,5
Каменярі	1	22	4,5
Капелюшники	5	46	10,9
Ковалі	125	1155	10,8
Колодії	59	295	20,0
Кошикарі	4	10	40,0
Кравці	96	1273	7,5
Кухарі	3	74	4,0
Кушніри	53	307	17,3
Лимарі	6	96	6,2
Малярі	6	119	5,0
Мулярі	40	243	16,5
Пекарі	35	341	10,3
Перукарі	36	520	6,9
Різники	118	721	16,4
Різьбярі	2	9	22,2
Склярі	2	37	5,4
Слюсарі	17	252	6,7
Столярі	97	841	11,5
Фотографи	11	99	11,1
Шевці	172	1615	10,7
Всього:	1036	9287	11,2

Таблиця 13.

Темпи росту виробництва кооперативу «Гуцульщина»⁷⁴.

Показники / Роки	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Кількість внесків	86	84	96	109	123	185
Сума сплачених внесків, зол.	3329	3753	4139	4838	5321	7480
Власний оборотний капітал	3497	4075	4394	5200	6906	8399
Чужий оборотний капітал	6496	13567	13191	12343	12048	10849

Володимир Клапчук

**Народные промыслы и ремёсла населения Гуцульщины
второй половины XIX – первой трети XX вв.**

У статье приводится общая характеристика и статистические материалы ремесленных дел на Гуцульщине на фоне Восточной Галиции, классификация населенных пунктов и отраслей хозяйства по видам преобладающих отраслей ремёсел.

Volodymyr Klapchuk

**Folk fields and handicrafts of the population of Guzulszhyna
in the II half of XIX – the first third of XX centuries**

The article reveals general characteristic and statistic material of handicraft affairs in Guzulszhyna at the background of Eastern Galychyna, the classification of populated points and household branches due to exceeding kinds of handicrafts.

Надійшла до редколегії 23.04.2009.